

УДК 37.011.3 – 051:316.612:005.336.2(045)

Олександр Шпак, доктор педагогічних наук, професор
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ
Олена Варецька, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України, м. Київ
Ванда Вишківська, кандидат педагогічних наук, доцент
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті обґрунтовано актуальність дослідження розвитку соціальної компетентності майбутнього вчителя, висвітлюються вимоги державних документів, погляди на сутність поняття “соціальна компетентність”, його співвідношення й зв’язку з професійною компетентністю у наукових працях.

Ключові слова: соціальна компетентність, майбутній учитель, розвиток соціальної компетентності, професійна компетентність.

Лит. 13.

Александр Шпак, доктор педагогических наук, профессор
Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова, г. Киев
Елена Варецкая, кандидат педагогических наук, доцент, докторант Института высшего образования
Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев
Ванда Вышковская, кандидат педагогических наук, доцент
Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова, г. Киев

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

В статье обоснована актуальность исследования развития социальной компетентности будущего учителя, освещаются требования государственных документов, взгляды на сущность понятия “социальная компетентность”, его соотношения и связи с профессиональной компетентностью в научных трудах.

Ключевые слова: социальная компетентность, будущий учитель, развитие социальной компетентности, профессиональная компетентность.

Olexander Shpak, Ph.D. (Pedagogy) Prof.
National Pedagogical University by M. Drahomanov, Kyiv
Olena Varetska, Ph.D., Associate Professor, Doctorant Institute of Higher Education
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv
Vanda Vyshkivska, Ph.D., Associate Professor, National Pedagogical University by M. Drahomanov, Kyiv

DEVELOPMENT A SOCIAL COMPETENCE OF A FUTURE TEACHER

The article deals with the importance of the research on the problem of teacher's social competence, it highlights the requirements of official documents, views on the essence of the concept of “social competence”, its correlation and interaction with professional competence in scientific literature.

Keywords: social competence, prospective teacher, the development of social competence, professional competence.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вхідження України до європейського освітнього простору, суспільні перетворення обумовлюють створення потужної і відповідальної системи вищої освіти, підвищення якості не тільки предметних знань вчителів. Актуальними стають відомості про функціонування європейських та українських соціальних інститутів, взаємодію в демократичному суспільстві, способи успішного спілкування на основі толерантного ставлення до людини, її особистісної адаптації й самореалізації

в сучасному соціумі. Йдеться про підготовку конкурентоспроможної особистості, підготовленої до виконання різних соціальних ролей, здатної до взаємодії в мінливих умовах соціуму, продуктивної співпраці в різних командах і соціальних групах, тобто соціально компетентної особистості. Розвідки проблеми соціальної компетентності досить розповсюджені, а сама категорія широко трактується й співвідноситься з різними поняттями. Нас зацікавила проблема розвитку такої компетентності у майбутніх вчителів, від професійних якостей яких буде залежати якість і продукт освітнього процесу.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Останнім часом проблема соціальної компетентності особистості привертає увагу науковців всього світу. Серед західних дослідників можна назвати таких як К. Бірман, Дж. Браун, М.А. Конроу, Л. Едмундс, Л.Фокс, В. Ландшеєр, Л. Спенсер, С. Спенсер, Дж. Равен, Дж. Велш, А. Шелтен та ін. Українські (Т. Байбара, Н. Бібік, М. Докторович, І. Зарубінська, В. Луговий, І. Печенко, О. Савченко та ін.) та російські (А. Демчук, Е. Зеєр, І. Зимня, С. Краснокутська, А. Маркова, Є. Муніц, Т. Пушкарьова, А. Хуторський та ін.) науковці також приділяють увагу розробці цієї проблеми.

Результати аналізу наукових праць дають підстави зазначити, що проблема розвитку соціальної компетентності (без термінів) визначалась актуальною, перебувала у колі уваги багатьох дослідників, віддзеркалювала існуючий соціальний устрій, пов'язувалася із серйозною професійною освітою упродовж життя, опануванням учителем умінням будувати міжособистісні стосунки, реагувати на зміни в суспільстві й, відповідно, самому змінюватися, виконувати соціальні ролі, розвитком навичок застосування ресурсів середовища, набуттям компетентності в громадянських, правових, економічних відносинах, наданням свободи усвідомленого вибору, який забезпечує адекватну відповідальність перед собою і суспільством та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Кількість досліджень соціальної компетентності вчителя, педагога досить обмежена. У переважній більшості праці стосуються соціальної компетентності студентів педагогічних вишів (П. Бойчук, Н. Борбич, С. Краснокутська, Н. Ляхова, О. Спирін, випускників університету (І. Зимня), а також майбутніх вчителів. Серед останніх, наголосимо на таких, які стосуються змісту (В. Ковальчук, 2003; Т. Пушкарьова, 2011) [4; 9], педагогічних умов (Н. Лупанова, 2000; Г. Мосягіна, 2008, С. Паніна, 2011, У. Доран, 2002 та ін.) [5; 7, 21; 8; 13] та ін. характеристик цього процесу. Доречно згадати роботу Н. Бабенко (2008) стосовно формування соціально-особистісної компетентності в процесі вивчення педагогічних дисциплін [1, 5]. Проте вважаємо, що проблема є мало вивченою й з огляду на швидкі зміни соціокультурного середовища вимагає подальшого дослідження в українських реаліях.

Формування цілей статті (постановка завдання) полягає у визначенні ступеня уваги

до розвитку соціальної компетентності майбутніх вчителів, спрямованості на це наукових праць і державних документів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зазначимо, що становлення педагога як професіонала – складний процес, ознакою якого є те, що вчителі-початківці ще не зовсім чітко усвідомлюють основні цілі педагогічної діяльності, зокрема й соціальні. Намагання перенести професійні знання, уміння і навички, здобуті під час навчання у вищому навчальному закладі, у практичну діяльність, не завжди дають позитивні результати. Це стосується не тільки предметних знань, а в більшому ступені – соціальної компетентності, від рівня розвитку якої, ступеню адаптації до умов роботи конкретного навчального закладу, залежить ефективність подальшої соціально-педагогічної діяльності вчителя, зокрема, і його успішності в житті як громадянина, члена родини, учасника різноманітних соціальних відносин, виконавця соціальних ролей, взагалі.

Варто наголосити на різному тлумаченні поняття “соціальна компетентність”, зв'язку, взаємозалежності й різному співвідношенні соціальної й професійної компетентностей у працях науковців. Це думки щодо соціальної компетентності як складової комунікативної (Е. Божович, Е. Шеїна), складової, частини, одного видів професійної компетентності (Н. Гарашкіна, В. Кричевський, В. Ландшеєр, А. Маркова, З. Количева, Г. Мосягіна та інші), як важливого елемента професійної діяльності (З. Количева, Н. Малюткіна); зв'язку соціальної з професійною компетентністю (В. Каманова, Н. Ляхова, Н. Малюткіна, Л. Мітіна, С. Рачева) та ін.

Поряд з тим спостерігаємо уточнення сутності поняття “соціальна компетентність” через професійну, соціально-психологічну, комунікативну (О. Біда), життєву, освітню, педагогічну та інші складові, ототожнення її з поняттям “соціально-психологічна компетентність” (Л. Пустовіт), визнання комунікативної компетентності за базову складову для соціальної (М. Лук'янова, Ю. Мель), включення професійної та комунікативної до загальної соціальної компетентності (А. Бодальов), погляд на професійну компетентність як на складову соціальної (В. Безрукава, Н. Павлик), як форму її прояву (Н. Борбич) тощо.

У зв'язку з цим, звернемо увагу на основні тенденції розуміння поняття “професійна компетентність” й співвідношення із змістом соціальної компетентності. Це: знання педагогом предмета та методики його викладання,

індивідуально-типові особливості й професійно значущі якості, розвиток професійної самосвідомості (І. Зязюн); базові знання, вміння, ціннісні орієнтації фахівця, умотивованість діяльності, усвідомлення свого місця у світі, особистий стиль взаємодії з людьми, загальна культура, здатність до розвитку (Т. Браже); “обізнаність учителя про знання й уміння та їх нормативні ознаки, необхідні для виконання цієї праці; володіння психологічними якостями, бажаними для її виконання, реальна професійна діяльність згідно з еталонами та нормами” (А. Маркова); сукупність теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності (В. Сластьонін), інтегральне явище, що включає таких три складові, як мобільність знань, варіативність методу і критичність мислення (М. Чошанов), система з двома базовими компонентами (професійно-технологічна підготовленість, яка передбачає оволодіння технологіями, й ключові компетенції) (А. Новіков) та ін.

Важливим є соціальний аспект професійної компетентності, зокрема мотиви, здатність до самореалізації, самовизначення в ефективній педагогічній діяльності (Н. Лалак), встановлення зв'язку між педагогічним знанням і ситуацією розвитку, уміння добирати адекватні засоби і методи з метою створення умов для розвитку особистості учня (В. Сериков) відповідно до норм, стандартів, вимог конкретного історичного моменту, соціуму (І. Колесникова), готовність нести відповідальність за реалізацію прийнятих рішень у процесі професійної діяльності (О. Чубарук), до діяльності, прагнення самопізнання, саморозвитку, самореалізації, саморефлексії (І. Шмиголь), високий рівень самоорганізації (Л. Карпова), ступінь сформованості суспільно-практичного досвіду суб'єкта (Ю. Ємельянов) та ін.

Близьким змістом вирізняється поняття “фахова компетенція”, яка в освітньо-кваліфікаційній характеристиці галузевих стандартах вищої освіти (ГСВО) підготовки фахівців, як-от, початкового навчання, представлена у вигляді комплексних, інтегрованих умінь, підпорядкованих системі типових завдань професійної діяльності відповідно до виробничих функцій майбутнього вчителя. Серед цих видів діяльності І. Шапошнікова виокремлює охорону життя і здоров'я дитини, професійно-особистісного самовдосконалення, освітню, розвивальну, дидактико-методичну, ціннісно-орієнтаційну, соціально-виховну [11], остання з яких дозволяє підготуватися до соціально-виховної діяльності в початковій школі і передбачає здатності, описані Г. Удовиченко. Це

перенесення професійних знань, способів виховної діяльності в нову педагогічну ситуацію, уявлення і прогнозування наслідків застосування методів впливу на поведінку молодших школярів, виховання їхньої національної свідомості, створення умов для поєднання морального, фізичного і соціального розвитку [10, 45].

У той же час визначення інтегрованої соціально-професійної (І. Зимня), соціо-професійної (В. Куниціна, Н. Казарінова, В. Погольша), соціально-педагогічної (І. Казакова, З. Количева) компетентностей підтверджує існування соціального аспекту професійної компетентності, актуалізує компетентність учителя в застосуванні середовищного (ресурсного) підходу для розвитку соціальної компетентності школяра. Дискусивним залишається питання щодо співвідношення як частини і цілого соціальної і професійної компетентностей, зокрема М. Арджил, В. Безрукова, Т. Беляєва, Н. Борбич, В. Куниціна, Л. Павлюк та ін. вважають професійну компетентність складовою соціальної. Також, соціальна компетентність особистості містить компетентність професійну.

Уважаємо соціальну компетентність парасольковою конструкцією, у якій соціальна завжди виступає як стійка орієнтація особистості на взаємодію, кооперацію зусиль, гармонійне, справедливе узгодження інтересів, що пронизує всі сфери її життєдіяльності, є індивідуалізацією, індивідуальною формою привласнення особистістю суспільних відносин, які є різноманітними, а також комплексним утворенням (правова, громадянська, здоров'язберігаюча та ін. компетентності), яке має прояв у різних напрямках соціально-професійної діяльності вчителя, створює можливість для її цілісного комплексного розвитку або її окремих видів в освітньому процесі [2; 3].

У зв'язку з вище викладеним нас зацікавило як висвітлюється у галузевих стандартах вищої освіти (ГСВО) поняття “соціальна компетентність”, що зазначається з приводу її розвитку. Отже, цим документом передбачено розвиток соціально-особистісної складової у системі компетенцій [6]. У свою чергу, методичними рекомендаціями з розроблення складових ГСВО (компетентнісний підхід) не визначається сутність зазначеного поняття, проте вказується на важливість розуміння майбутніми вчителями соціального значення своєї професії, свого місця в системі соціальних відносин, а також здатності до критичної оцінки свого життєвого та професійного досвіду, свідомого вибору шляхів та методів удосконалення своїх

особистих і професійних якостей [6, 29]. Особливу увагу приділено компетенціям, що забезпечують спроможність фахівця до рефлексії власних дій, аналізу, відбору інформації, синтезу знань і умінь для досягнення мети діяльності [6, 35].

Тобто, декларативно простежується увага до розвитку соціальної компетентності майбутніх вчителів, проте фактично не обґрунтовується пряма й опосередкована мета такої уваги, яка полягає у здатності формувати соціальну компетентність у школярів (на це вказують Державні стандарти базової і повної загальної середньої, початкової загальної освіти, а також закон України “Про вищу освіту”). А, як відомо, навчити можна тільки тому, що знаєш і можеш сам. Саме тому, науковці висловлюють свою стурбованість тим, що традиційні виші не вчать критичних навичок, що мають допомогти людині домогтися успіху в “реальному світі”, світі бізнесу [12], родині, суспільстві, не приділяють уваги іншим соціальним, життєвим ролям. акцентуючи переважно на виконанні соціальних функцій тільки в межах компетенції вчителя й комплексу знань, умінь, досвіду педагогічної діяльності.

Цей факт підтверджується результатами опитування вчителів, які мають різний педагогічний стаж, спостереження за їхньою педагогічною діяльністю.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, соціальні аспекти навчання на практиці ігноруються або не враховуються. Зосереджуючись тільки на інтелектуальному розвитку, педагоги створюють загрозу uszkodження соціального та емоційного розвитку школярів. Подальшого дослідження потребує формування соціальної компетентності в майбутніх учителів і наступність цього процесу між вищою та післядипломною освітою, особливостей науково-методичного забезпечення розвитку соціальної компетентності особистості в системі “родина – дошкільний навчальний заклад – школа – позашкільний освітній заклад – вища школа”.

1. Бабенко Н.Л. Развитие социально-личностной компетентности будущего учителя в процессе изучения педагогических дисциплин в вузе: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Н.Л. Бабенко. – Волгоград, 2012. – 15 с.

2. Варецька О.В. Співвідношення понять “соціально компетентність” і “професійна компетентність” / О.В. Варецька // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загально-освітній школах: зб. наук. праць / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – Вип. 39 (92). – С. 90 – 97.

3. Варецька О.В. Развитие социальной компетентности учителя начальной школы у системы послыдипломной педагогической освіти: монография / О.В. Варецька. – Запоріжжя: Кругозір, 2015. – 532 с.

4. Ковальчук В.А. Проблема формування соціальної компетентності майбутніх учителів / В.А. Ковальчук // [Електронний ресурс] – Режим доступу до журналу: <http://eprints.zu.edu.ua/13476/1/>

5. Лупанова Н.А. Педагогические условия формирования у будущего учителя социальной компетентности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Лупанова Наталья Александровна. – Тула, 2000. – 183 с.

6. Методичні рекомендації з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти (компетентнісний підхід) // Укладачі: В.Л. Гуло, К.М. Левківський, Л.О. Котоловець, Н.І. Тимошенко, В.П. Погребняк, А.В. Гончарова, М.О. Присенко, М.В. Симонова, Н.В. Крошко. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2013. – 92 с.

7. Мосягина Г.П. Формирование социальной компетенции будущих педагогов (на примере педагогического колледжа): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” (педагогические науки) / Г.П. Мосягина. – Астрахань, 2008. – 25 с.

8. Панина С. В. Социальная компетентность будущего учителя как средство формирования профессионального самоопределения старшеклассников / С.В. Панина // [Электронный ресурс] – Режим доступа до журналу: http://socio.sphere.com/files/conference/2013/Sociosphere-1-13/119-122_s_y_panina.pdf. – С. 119 – 122.

9. Пушкарева Т.Г. Содержание социальной компетентности будущих педагогов сельских общеобразовательных учреждений / Т.Г. Пушкарева // Вестник ТГПУ. – 2010. – Выпуск 11 (101). – С. 98 – 103.

10. Удовиченко Г. Фахова компетенція майбутнього вчителя початкової школи: сутність і структура / Г. Удовиченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2010. – Випуск 32. – С. 43 – 49.

11. Шапошнікова І.М. Теоретичні засади забезпечення фахової підготовки вчителя початкової школи / І.М. Шапошнікова // Наукові записки: зб. наук. статей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ, 2001. – Вип. 38. – С. 131 – 137.

12. 875 Barrow L., Brock Th., Rouse C.E. Postsecondary Education in the United States: Introducing the Issue [Електронний ресурс] // Postsecondary Education in the United States The Future of Children, Vol. 23, No 1, Spring 2013. – Режим доступу: <http://www.futureofchildren.org/futureofchildren/publications/journals/article/index.xml?journalid=79&articleid=578>

13. Doran W.T. Teachers' roles in social competencies of elementary-school students: Ed.D. / Doran, William T. – Northern Illinois University, 2002. – 205 p.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2015